

УДК 94:2(47+57)"1930/1940"

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10i-92-203-213

С. П. Зубченко

кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології та краєзнавства факультету історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

І. В. Батюк

магістр факультету історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Політика радянського комуністичного режиму щодо церковно-релігійного життя в Україні (1930–1940-ві рр.)

Стаття присвячена дослідженню церковно-релігійного життя в Україні у період 1930-х – початку 1940-х років. Значна увага приділена напрямкам державної антирелігійної політики, розкрито соціальну складову діяльності церковно-релігійних організацій; основні завдання і напрями реалізації ідеології радянського комуністичного режиму, а саме політику, спрямовану на нищення духовності й моральних принципів і традицій народів; методи та засоби терору радянської комуністичної влади застосовані проти духівництва усіх конфесій, зокрема, тотальний ідеологічний тиск на віруючих, антирелігійна пропаганда, заборона друкування релігійних видань, закриття і нищення церков та монастирів, націоналізація всіх церковних земель, переслідування і фізичне знищення священнослужителів та членів їх родин. Показано, що антирелігійна кампанія в Україні була тісно пов'язана з руйнуванням українського села та розкуркуленням.

Ключові слова: УСРР, радянський комуністичний режим, релігія, церква, антирелігійна ідеологія, терор, репресії.

Сьогодні, у час розбудови України як суверенної європейської держави, утвердження у суспільній свідомості гуманістичних цінностей, відродження національної пам'яті і духовної спадщини народу інтерес істориків до взаємовідносин держави і церкви як політичних інститутів та взаємовпливів культури духовної і політичної зростає. Це викликано тим, що дослідники з розсекреченням архівних матеріалів і документів отримали змогу вивчати проблеми, що довгий час відкидались, засуджувались, піддавались анафемі, від яких лицемірно відхрещувались й забували на віки.

На жаль, вітчизняна історіографія не має розвинутої традиції дослідження зв'язків між інститутами держави та церкви, діяльність

яких регламентується і регулюється конституційними та іншими нормативними актами, саме тому політика радянського комуністичного режиму щодо церковно-релігійного життя в Україні в 1930–1940-ві рр. постає важливою науковою проблемою, яка ще й до сьогодні потребує комплексного дослідження та всебічного аналізу.

В сучасних історіографічних дослідженнях церковної політики радянського комуністичного режиму протягом двох міжвоєнних десятиліть за однією з поширених періодизацій виділяють такі періоди: 1918 – початок 20-х років – безкомпромісний наступ на позиції церкви із застосуванням методів воєнного часу; середина 20-х років – лібералізація державно-церковних відносин; кінець 20-х – 30-ті роки – курс на остаточне й цілковите витіснення релігії й церкви з життя радянського суспільства [13].

Дослідження є частиною держбюджетної науково-дослідної теми "Етнонаціональний чинник національної політики радянського комуністичного режиму щодо українського та польського народів (1920–1940 рр.)".

Церковна політика радянської влади являла собою всеохоплюючу систему репресивних заходів, тому 1920–1930-ті рр. увійшли в історію як один з найтрагічніших періодів існування української православної церкви. Варто зазначити, що в роки воєнного комунізму вплив релігії на суспільство не вдалося суттєво зменшити і представники державної влади були змушені шукати нові форми співіснування з церквою. Відтак радянське керівництво перейшло до розгортання масової антирелігійної пропаганди.

Православна церква після жовтневого перевороту 1917 р. в Росії була, мабуть, чи не єдиною легальною організацією в країні, тому не дивно, що своєю діяльністю вона зовсім не вписувалася в тоталітарну систему і більшовицьку ідеологію. Більшовицький уряд спрямував усі зусилля на розбудову соціалістичного ладу з новою системою цінностей і розпочав боротьбу як ідеологічну, так і фізичну, з церквою та релігією, що була названа "опіумом для народу". В. Ленін неодноразово підкреслював, що релігія є засобом закабалення робітничих мас, вона завжди захищає інтереси експлуататорів. "Усі сучасні релігії і церкви, – писав він у статті "Про ставлення робітничої партії до релігії" (1909 р.), – й усілякі релігійні організації марксизм розглядає завжди, як органи буржуазної реакції, що слугують захисту експлуатації і одурманенню робітничого класу" [6, с. 389–399].

На українське суспільство поширювалася дія всіх радянських директив і постанов. Ключове місце в антирелігійній політиці належало прийнятому 19 січня 1919 р. "Декрету про відокремлення церкви

від держави і школи від церкви", що мав за мету знищити економічні підвалини функціонування церкви, адже все майно церковних і релігійних громад було проголошено народною власністю [5, с. 28–29]. Таким чином, даний документ розпочав новий період існування православної церкви на території України і став одним із тактичних ходів більшовицької влади, яка мала на меті підірвати авторитет церкви, а згодом і знищити її, адже якщо нове покоління позбавити релігійного виховання, то згодом церква зникне взагалі [9].

Для початку 20-х років ХХ ст. характерною стає стрімка розбудова радянського держaparату, розширення і становлення керівних структур, які здійснювали визначені партією і урядом директиви, в тому числі й щодо релігії і церкви. Принципові ухвали державної анти-церковної політики приймали першочергово ЦК РКП(б) (згодом – ЦКВКП(б)) і його структурні підрозділи (Політбюро, Оргбюро, Секретаріат). Важлива роль відводилася створеному в червні 1921 р. у складі Народного комісаріату юстиції УСРР відділу по відокремленню церкви від держави, якому було надано досить широкі повноваження (розробка проектів відповідних законів і підзаконних актів – директив, інструкцій, об'язників, положень; здійснення контролю за дотриманням чинного законодавства про культу; регулювання відносин державних інституцій і церкви; надання консультативної допомоги з цих питань і т. д.) [13]. Головним напрямком діяльності цього відділу був широкомасштабний збір інформації про різні сторони релігійного життя в республіці. Саме завдяки його діяльності було організовано масові закриття храмів різних конфесій, проведення кампанії з вилучення церковних цінностей у 1922 р.

Таким чином, втручання радянської адміністрації у церковні справи періоду громадянської війни невдовзі по її завершенні трансформувалося у 1921–1922 рр. у побудову й структурування спеціального апарату регулювання державно-церковних відносин. Початок наступу на церкву дав поштовх і новій хвилі репресій проти духовенства, що проходила під гаслом допомоги голодним Поволжя та була пов'язана з вилученням церковних коштовностей у 1922 р. Більшовицьке керівництво вирішило скористатися надзвичайною ситуацією з продовольчим забезпеченням для переможного завершення "війни з релігією". Влада не відмовилася від свого антирелігійного курсу, було змінено лише механізм впливу на церкву і принципи його реалізації, що не передбачали відмови від штурмових методів боротьби.

Усі наступні роки одна за одною спалахували кампанії по закриттю храмів, конфіскувалося церковне майно, розкривалися мощі.

Проте у період НЕПу комуністичний режим намагався надати цим акціям юридично обґрунтованого вигляду. Арешти священнослужителів тривали, але їх уже не запроторювали за ґрати без суду й слідства. Влада прагнула звинуватити їх відповідно до кримінально-процесуального й кримінального кодексів. Найчастіше священники потрапляли на лаву підсудних за статтею арт. 54КК УСРР – "контрреволюційні злочини", що передбачало покарання – засудження до максимального (на той час) терміну ув'язнення (10 років) або навіть до "вищого заходу соціальної оборони" (розстрілу). У 1925 р. було заборонено будь-які релігійні обряди й церковні служби поза церковними стінами без спеціального письмового дозволу місцевої влади в кожному конкретному випадку [5, с. 129].

Непересічною подією середини 20-х років стає створення і діяльність Спілки войовничих безвірників. Саме в цей період з переліку офіційних свят та вихідних днів почали викреслювати релігійні свята й заборона їх відзначення. Дивне словосполучення – "релігійний фронт" – із резолюцій партійних нарад перекочувало на газетні шпальти, налаштовуючи суспільство на безкомпромісну боротьбу [13].

Більшість українських дослідників наголошують, що розкольніцька діяльність серед духовенства та вірян, знищення матеріальної бази церкви, постійні переслідування та репресії – це три основні вектори боротьби радянського комуністичного режиму з церквою протягом 1920–1930-х рр.

У жовтні 1921 р. на I Всеукраїнському православному соборі офіційно проголошено створення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Спочатку радянська влада не перешкоджала утворенню парафій УАПЦ, сподіваючись на розкол у церковному середовищі. Проте вже у 1922 р. керівництво ЦК КП(б)У змінює позицію, адже, на його думку, "прихильники Української автокефалії внаслідок своїх спроб примирення з українськими масами, шкідливіші і небезпечніші як провідники у селянську масу національно-демократичних буржуазних ідей" [11, с. 304]. Згідно з політичними установками ЦК КП(б) щодо неї, органи ДПУ розпочали в середині 1920-х рр. акцію, подібну до тієї, яку скоїли щодо тихонівців (ієрархів, духовенства, яке залишалося вірним Патріархові Тихону). Увесь подальший перебіг подій в історії з розколом автокефальної церкви фактично повторив основні прийоми, які застосовувало ДПУ в боротьбі з РПЦ.

Сталінськими органами державної безпеки послідовно використовувалася національно орієнтована, незалежна від РПЦ Українська

автокефальна православна церква (УАПЦ), яка, здобувши підтримку народу, на початку 1920-х рр. стрімко розвивала власні структури і нарощувала чисельність духовенства: восени 1921 р. за два місяці після I всеукраїнського православного церковного собору УАПЦ її єпископи лише у Києві висвятили 200 священників і стільки ж дияконів, а за рік по тому кількість парафій на Київщині перевищила 700, в 1924 р. церква мала в Україні 30 єпископів, близько 1500 священників і дьяків, понад 1200 парафій [7, с. 69, 76]. На церкву, яка "будувалась на національному ґрунті, підносила національну свідомість свого народу" [7, с. 151], було покладено тягар політичних обвинувачень в українському націоналізмі і контрреволюції, її священнослужителів було названо ворогами радянської влади – в минулому петлюрівцями, денікінцями, чорносотенцями, жандармами, членами націоналістичних партій, а український церковний рух тавровано як "липківщину", "самосвятство" тощо.

Перші арешти духовенства і світських діячів автокефального руху відбулися вже в 1922 р., а надалі внаслідок ескалації репресивних і заборонних заходів, кампаній по дискредитації і розколу УАПЦ було ув'язнено в тюрмах і таборах, відправлено у заслання, знищено й деморалізовано весь її єпископат і значну частину рядових священнослужителів та їх родин, доведено до стану глибокого занепаду і руїни внутрішнього устрою церкви [1, с. 252–258]. Зокрема, влада відмовила в реєстрації статуту УАПЦ, а єпископа Оксіюка і професора Гаєвського, який був світським діячем автокефалії, вислали до Архангельської губернії, заарештували голову Всеукраїнського вищого церковного управління М. Мороза. Діячів УАПЦ (УПЦ) заарештовували каральні органи радянської влади з самого початку її встановлення в Україні. Проте якщо на початку 1920-х рр. арешти не мали планомірного характеру, то з другої половини 1920-х рр. ситуація кардинально змінюється. "Восени 1925 р. репресії проти УАПЦ посилилися, що було одним із виявів тоталітарних тенденцій у політиці більшовиків. В Україні вони пов'язувалися з намаганням влади тримати під жорстким контролем національно-опозиційні кола [3, с. 256].

Для дискредитації діяльності УАПЦ політбюро ЦК КП(б)У схвалило пропозиції про репресії щодо керівників автокефальної церкви. Під час роботи Другого Всеукраїнського Церковного Собору (жовтень 1927 р.) В. Липківський неодноразово заявляв про лояльність церкви до влади, але ці заяви не змінили рішення радянського партійного керівництва. Тому митрополит під тиском ДПУ був усунутий від управління, а його наступники були арештовані й ув'язнені. Фактично з цього моменту більшовики розпочали ліквідацію УАПЦ. Спочатку

В. Чехівський вів переговори з владою у справі В. Липківського для збереження УАПЦ, однак, уже 1928 р. йому було заборонено займатися будь-якою релігійною діяльністю, а 17 липня 1929 р. він був заарештований.

30 червня 1928 р. вийшла резолюція ЦК КП(б)У "Про релігійний рух і антирелігійну пропаганду", в якій наголошувалося, що слід посилити наступ проти релігії. Проте остаточно система антирелігійного законодавства в Україні склалася після набуття чинності Постанови ВУЦВК і РНКРСФРР від 8 квітня 1929 р. "Про релігійні об'єднання". Згідно з нею релігійним громадам дозволялося лише "відправлення культів" у храмах та молитовних будинках, а просвітництво і добротинність категорично заборонялися. Духовенство з того часу позбавлялося права участі у господарських і фінансових справах громади. Набуття релігійних знань, дозволене Декретом 1918 р. про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, тепер могло існувати тільки як право батьків навчати своїх дітей [10, с. 105–117]. Цей документ суттєво змінив антирелігійне законодавство й формально закріпив посилення тиску на релігію.

Варто відзначити, що антирелігійна кампанія в Україні, що набрала нових обертів у 1928–1929 рр., була тісно пов'язана з руйнуванням українського села та розкуркуленням. Радянська влада розглядала закриття церков, переслідування духовенства та вірян як невід'ємну частину побудови на селі соціалізму. За неповними даними, в Україні 1929 р. було закрито 136, 1930 р. – 234, а на кінець 1932 р. – 1000 молитовних будинків [2, с. 278], заборонено друковані релігійні видання, зокрема журнал УАПЦ "Церква і життя" та видання обновленців "Український православний благовісник". Радянська влада робила все, щоб позбавити церкву її сакрального значення – скидала хрести, дзвони, всередині влаштувала комори, стайні, клуби, спортивні зали та школи. Все це відбувалося для наруги, осквернення святого місця, приниження релігійних почуттів вірян [8, с. 179].

Справжнє винищення автокефалістів розпочалося у 1929 р. після завершення справи "Самостійники", за якою Полтавський відділ ДПУ заарештував 13 мешканців с. Новорощанки зі священником Жовницьким. Вони звинувачувалися у домаганні мети "групування українців для роботи над створенням незалежної України". Жовницький не приховував під час слідства, що є українським націоналістом і його ідеал – незалежна Україна і народовладдя. Свідки по справі запевняли, що священник на церковних зборах закликав створити політичні організації, спроможні виступити в момент війни з СРСР на боці інтервентів [11, с. 311].

Опір віруючих підтвердив авторитет священників і посилив переконання влади покінчити з УАПЦ. Підготовка процесу над СВУ і була приводом до масових арештів священників. Фабрикація саме цієї справи мала, на думку її організаторів, поставити крапку в історії УАПЦ, остаточно морально і фізично знищити її. В одному із документів, підготовлених в ДПУ в грудні 1929 р., докладно планувалося, що саме інкримінувати діячам УАПЦ. Насамперед це "атеїзм більшості автокефального духовенства", "петлюрівське минуле більшості автокефалістів", використання СВУ УАПЦ як "знаряддя антирадянського впливу на широкі маси для ведення підпільної роботи", "українізація церкви та релігії – засіб для здійснення мети СВУ" [12, с. 61].

Звинувачення УАПЦ у контрреволюційності були необхідними для організації 29–30 січня 1930 р. надзвичайного Собору, що був плановою акцією ДПУ УСРР і мав засвідчити крах УАПЦ. За словами одного із сучасників цей "собор" з кількох недобитих єпископів "нагадував собою акт насильства над українською ієрархією, вчинений царем Петром I 19 листопада 1708 року, коли до царської ставки в м. Глухові... було привезено під військовим караулом зв'язаного митрополита Київського Йоасафа Кроковського, покликано Чернігівського й Переяславського єпископів та ще кількох з найближчих російських єпархій для проголошення анафеми над гетьманом Іваном Мазепою. Як тепер, так і тоді всесильно діяла московська деспотія, лише тоді "священному" Соборові єпископів під загрозою "лишення життя" було наказано проклясти як "зрадників" Мазепу та його сподвижників, а тепер проголошено "зрадником" увесь православний український народ" [12, с. 63]. Тож 40 єпископів ухвалили рішення про саморозпуск УАПЦ і ліквідацію Всеукраїнську православну церковну раду.

Після прийнятих рішень суд над церквою у процесі "СВУ" перетворився на фарс, на лаві підсудних опинилися В. Чехівський, М. Чехівський, В. Дурдуківський, К. Товкач, які звинувачувалися в тому, що наказували священникам проводити серед селян агітацію проти радянської влади, залучати церкву до планів підготовки збройного повстання [2, с. 277].

Завдяки використанню репресивних заходів, радянський комуністичний режим у 1930 р. припинив діяльність УАПЦ. Проте вже у грудні цього ж року надзвичайний Собор схвалив продовження діяльності церкви, але в офіційній її назві вже не вживалося визначення "автокефальна". Як наслідок у середині 1930-х рр. ще не знищені автокефальні парафії визнали над собою зверхність Російської православної церкви [2, с. 278].

За таких умов закриття у червні 1935 р. останнього храму автокефалістів у столиці УРСР поклало край легальним проявам національно орієнтованого релігійного життя українців [1, с. 257]. Повна ліквідація УПЦ почалася у травні 1936 р., коли було заарештовано митрополита Івана Павловського й тих єпископів і священників, які ще залишалися на окремих парафіях – Ю. Міхновського, В. Самборського, О. Червінського, В. Бржосньовського та інших. Слідом слідувала хвиля арештів тих, хто зрікся священства і працював у державних закладах та установах. Їх викривали як "колишніх", і так само гнали у Сибір, на Соловки, Біломорканал, Казахстан. Цим було завершено ліквідацію ієрархії церкви.

У 1937–1938 рр. в існуванні УАПЦ (УПЦ) було поставлено крапку, адже у вересні 1937 р. ЦК ВКП(б) прийняв спеціальне рішення, що проголосило "безбожну п'ятирічку" – до кінця поточного року в СРСР мали бути ліквідовані всі релігійні конфесії й навіть зовнішні прояви релігійності. Наприкінці 1937 р. митрополитів української церкви було страчено – Василя Липківського у Києві і Івана Павловського у Белгороді, а Микола Борецький після тривалих поневірянь помер у таборі. Чекісти використали накопичену інформацію про "цілеспрямовану антирадянську контрреволюційну діяльність" духовенства та віруючих різних конфесій у момент проведення "великої чистки" 1937–1938 рр.

Отже, спираючись на вищенаведене, можна зробити висновки, що антирелігійні кампанії більшовицької партії, хоч і були масовими та жорстокими, не принесли тих результатів, на які сподівалися представники радянської влади. Це можна пояснити тим, що в 1920–1930-х рр. рівень довіри до православної церкви був достатньо високим, адже велика частина духовенства була віддана парафіянам і намагалася захистити їх від проблем, які принесла політика радянського комуністичного режиму. Спільні акції духовенства й громадськості нерідко набували радикальних форм й були значно ширшими, тобто не обмежувалися спротивом антирелігійній політиці більшовиків, а були спрямовані й проти колективізації, розкуркулення, інших непопулярних державних кампаній. Можемо стверджувати, що протидія антирелігійній політиці радянської влади стала одним із видів загального опору сталінському тоталітарному режимові.

Література

1. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917–1941 рр.: джерелознавче дослідження. Вид. 2-ге, випр., допов. / пер. сл. І. М. Дзюби. Київ: Пенмен, 2017. 768 с.
2. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. Київ: Либідь, 1991. 344 с.

3. Зінченко А. Визволитись вірою: життя і діяння митрополита Василя Липківського. Київ: Дніпро, 1997. 424 с.

4. Зубченко С. П. Антинародний характер національної політики сталінського режиму у перший період Другої світової війни (1 вересня 1939 – 22 червня 1941 рр.). *Література та культура Полісся*. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. Вип. 69: Історико-соціальні та культурні процеси України і Полісся в сучасних дослідженнях / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. С. 220–229.

5. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. 1917–1959 рр.: збірник документів: в 2 т. / упоряд. З. І. Зобінна, Г. О. Кравченко, Ю. Б. Медведєв та ін. Київ: Держполітвидав УРСР, 1959. Т. 1 (1917 – червень 1941). С. 120, 368.

6. Ленін В. І. Про ставлення робітничої партії до релігії. *Повне зібрання творів*: пер. з 5-го рос. вид. Київ: Політвидав України, 1971. Т. 17 (березень 1908 р. – червень 1909 р.). С. 389–399.

7. Липківський В. Відродження церкви в Україні 1917–1930. Торонто: Добра Книжка, 1959. 335 с.

8. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Київ: Вид. Інституту історії України НАН України, 1996. Ч. II. Кінець 20-х – 1941 рр. 33 с.

9. Новородовський В. "Декрет про відокремлення церкви від держави і школи від церкви" як документальна основа антирелігійної кампанії більшовиків. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2013/visnuk_87.pdf

10. О религии и церкви: сборник высказываний классиков марксизма-ленинизма, документов КПСС и Советского государства. Москва: Политиздат, 1977. 176 с.

11. Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: історичні нариси / Д. В. Архірейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін.; відповід. ред. В. А. Смолій. Київ: Наукова думка, 2002. 952 с.

12. Пристайно В., Шаповал Ю. Справа "Спілки визволення України": невідомі документи і факти: науково-документальне видання. Київ: Інтел, 1995. 448 с.

13. Рубльова Н. Невідома ділянка "антирелігійного фронту": боротьба владних структур УСРР проти римсько-католицької церкви, 1920-і роки. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. Київ, 1998. Вип. 1–2. С. 228–244.

References

1. Bilokin S. Masovyj teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR. 1917–1941 rr.: dzhereloznavche doslidzhennia. Vyd. 2-e, vypr., dop. / Per. sl. I. M. Dziuby. – K.: Penmen, 2017. – 768 s.

2. Danylenko V. M. Stalinizm na Ukraini: 20-30-ti roky Danylenko V. M., Kasianov H. V., Kulchytskyi S. V. – K.: Lybid, 1991. – 344 s.

3. Zinchenko A. Vyzvolytys viroiu: Zhyttia i diiannia mytropolity Vasylia Lypkivskoho. – K.: Dnipro, 1997. 424 s.

4. Zubchenko S.P Antynarodnyi kharakter natsionalnoi polityky stalinskoho rezhymu u pershyi period druhoi svitovoi viiny (1 veresnia 1939–22 chervnia 1941

rr.) / S. Zubchenko //Literatura ta kultura Polissia. - Vyp. 69: Istoryko - sotsialni ta kulturni protsesy Ukrainy i Polissia v suchasnykh doslidzhenniakh / Vidp. red. i uporiadnyk H.V.Samoilenko. – Nizhyn: Vydavnytstvo NDU im..M.Hoholia, 2012.- S.220-229.

5. Kulturne budivnytstvo v Ukrainiskii RSR. Vazhlyvi rishennia Komunistychnoi partii i Radianskoho uriadu. 1917–1959 rr.: Zbirnyk dokumentiv v 2-kh t. T. 1 (1917 - cherven 1941) / uporiad. Z. I. Zobinna, H. O. Kravchenko, Yu. B. Medvediev ta in. - K.: Derzhpolitvydav URSR, 1959. - S. 120, 368.

6. Lenin V. I. Pro stavlennia robitnychoi partii do religii / V. I. Lenin // Povne zibrannia tvoriv: [per. z 5-ho ros. vyd.]. – T. 17 (berezen 1908 r. – cherven 1909 r.). – K.: Polityvdav Ukrainy, 1971. S. 389-399.

7. Lypkivskiy V. mytropolyt. Vidrozhennia tserkvy v Ukraini 1917-1930. – Toronto: Vyd-vo "Dobra Knyzhka", 1959. – 335 s.

8. Nestulia O. Dolia tserkovnoi starovyny v Ukraini. 1917–1941 rr. – Ch. II. Kinets 20-kh – 1941 rr. – K.: Vyd. Instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1996. - 33 s.

9. Novorodovskiy V. "Dekret pro vidokremlennia tserkvy vid derzhavy i shkoly vid tserkvy" yak dokumentalna osnova antyrelihiinoi kampanii bilshovyktiv URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2013/visnuk_87.pdf

10. O relyhyy y tserkvy. Sbornyk vyskazyvaniy klassykov marksyzma-lenynyzma, dokumentov KPSS y Sovetskoho hosudarstva. – M.: Polytyzdat, 1977. – 176 s.

11. Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini KhKh-KhKh st. Istorychni narysy / D. V. Arkhiereiskiy, O. H. Bazhan, T. V. Bykova ta in. Vidpovid. red. V. A. Smolii. – K.: Naukova dumka, 2002. – 952 s.

12. Prystaino V., Shapoval Yu. Sprava "Spilky vyzvolennia Ukrainy": nevidomi dokumenty i fakty. Naukovo-dokumentalne vydannia. – K: Intel, 1995. - 448 s

13. Rublova N. Nevidoma dilianka "antyrelihiinoho frontu": borotba vladnykh struktur USRR proty rymsko-katolytskoi tserkvy, 1920-i roky. // Z arkhiviv VUCHK-NPU-NKVD-KHB. – Vyp. 1-2. – K., 1998. – S. 228-244.

С. П. Зубченко

кандидат исторических наук, доцент кафедры этнологии и краеведения факультета исторического образования Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова

И. В. Батюк

магистр факультета исторического образования НПУ имени М. П. Драгоманова

Политика советского коммунистического режима в отношении церковно-религиозной жизни в Украине (1930–1940 г.)

Статья посвящена исследованию церковно-религиозной жизни в Украине в период 1930-х – нач. 1940-х годов. Значительное внимание уделено направлениям государственной антирелигиозной политики, раскрыто социальную составляющую деятельности церковно-религиозных организаций; основные задачи и направления

реализации идеологии советского коммунистического режима, а именно политику, направленную на уничтожение духовности и нравственных принципов и традиций народов; методы и средства террора советской коммунистической власти против духовенства всех конфессий, в частности, тотальное идеологическое давление на верующих, антирелигиозная пропаганда, запрет печати религиозных изданий, закрытие и уничтожение церквей и монастырей, национализация всех церковных земель, преследование и физическое уничтожение священнослужителей и членов их семей. Показано, что антирелигиозная кампания в Украине, была тесно связана с разрушением украинского села и раскулачиванием.

Ключевые слова: УССР, советский коммунистический режим, религия, церковь, антирелигиозная идеология, террор, репрессии.

S. P. Zubchenko

PhD in History, assistant professor department of ethnology and local history, Institute for History Education, Dragomanov National Pedagogical University

I. V. Batiuk

Master student of the department of history education of National Pedagogical Dragomanov University

The policy of the Soviet communist regime regarding the church and religious life in Ukraine (1930–1940-е гг.)

The article is devoted to the state and importance of religion and church in the Soviet society, in particular in the Ukrainian SSR, at the stage of strengthening of the authoritarian tendencies and their transformation into totalitarianism during the period of 1930 – early 1940s. Considerable attention is paid to the main directions of the state religion and church policy, the social component of the activity of religious and church organizations is revealed; the main tasks and directions of realization of ideology of the Soviet communist regime are considered, anti-religious policy aimed at the destruction of spiritual and moral principles and traditions of peoples in particular. It was proved that the anti-religious doctrine developed by V. Lenin was directed against Christianity, and especially against the Orthodox Church. One of the main reasons for this was that the Orthodox Church condemned the politics of violence and terror in public relations, as well as other manifestations of evil against people, government and the state.

The methods and means of terror used by the Soviet communist authorities against church denominations, in particular, the general ideological pressure on believers and representatives of all denominations, anti-religious propaganda, the prohibition of the printing of religious editions, the closure and destruction of churches and monasteries, the nationalization of all church lands, the cessation and physical destruction of clergymen and their family members. It was shown that the anti-religious campaign in Ukraine in the 1930's was closely linked with the destruction of the Ukrainian village and dispossession. The Soviet government considered the closure of churches, the persecution of the clergy and faithful men as an integral part of the implementation of socialism in the village. The antichristian essence of the Bolshevik ideology gave its followers a propensity for primitive instincts, which led to massive cases of violence, sadism and abuse over the human person. The moral and ethical values, traditions, spirituality were spoiled. Instead, the idolatry was introduced to the new leaders. But despite the fact that the anti-religious campaigns of the Bolshevik authorities were massive and cruel, they did not bring the results that were expected by representatives of the Soviet government. The opposition to the anti-religious policy of Soviet power became one of the types of general resistance to the Stalinist totalitarian regime.

Key words: USSR, Soviet communist regime, religion, church, antireligious ideology, terror, repression.